

Савельчук Ірина Борисівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра теорії та технології соціальної роботи
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
м.Київ, Україна

СУБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СЕРЕДОВИЩА ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті розглядаються особливості розвитку підготовки соціальних працівників у контексті впливу суб'єктивних передумов. Автор характеризує підготовку соціальних працівників як елемент цілісної системи вищої освіти, що знаходиться у постійному розвитку. Здійснено спробу визначення корегуючого впливу передумов для подальшого удосконалення підготовки соціальних працівників. Зроблено висновок щодо спрямування пошуку, створення та впровадження ресурсів, можливостей і засобів оптимізації середовища.

Ключові слова: підготовка соціальних працівників, середовище вищих навчальних закладів, суб'єктивні передумови, соціальна суб'єктивність,

Вступ. Самовизначення молоді у професії «соціальний працівник» відбувається в умовах розбудови державності після набуття Україною незалежності, що супроводжується системним реформуванням різних сфер життєдіяльності суспільства, й характеризується одночасним зміщенням досить усталених уявлень у більшості дорослого населення та формування якісно нових уявлень сучасної молоді стосовно можливостей вибору форм і методів життєвого та професійного самовизначення. Самостійність й активність майбутніх фахівців щодо вибору «нових» професій, які орієнтовані на соціальну сферу, відповідальність, позитивний досвід участі у суспільному житті, здатність до конструктивного розв'язання особистісних проблем відображають зміни у системі ціннісних орієнтацій стосовно життєвого та професійного самовизначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активні пошуки виявлення впливу передумов підготовки соціальних працівників на її розвиток та удосконалення, реалізацію специфічних особливостей засвідчують існування різних поглядів. Окреслюючи сутність підготовки фахівців із соціальної роботи визначаються об'єктивні та суб'єктивні передумови, особистісний і людський чинники її удосконалення (С.В.Копилова [1]). Вивчення проблеми становлення і розвитку регіоналізації професійної підготовки фахівців у сфері соціальної роботи відбувається під впливом соціально-економічних, організаційно-адміністративних, нормативно-правових, соціально-культурних й соціально-педагогічних передумов (В.В.Сізікова [2]). Для з'ясування інтегративних тенденцій підготовки фахівців соціальної сфери виокремлюються організаційно-управлінський, функціонально-процесуальний, ресурсно-організаційний, аксіологічний чинники (І.А.Ларіонова [3]).

Визначення мети та завдань дослідження – визначення особливостей впливу суб'єктивних передумов на розвиток середовища підготовки соціальних працівників. Відповідно, передбачається з'ясування їх певного прояву, який оптимізує оновлення самої підготовки та спрямовує до пошуку, створення і впровадження «нових» ресурсів, можливостей і засобів розвитку середовища.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, в Україні під впливом постійних радикальних змін, соціальна робота як професійна діяльність розвивається досить динамічно. Розуміючи особливості такого розвитку професії, що унеможливають пасивну позицію її суб'єктів визначається провідну роль ціннісних орієнтацій та цінностей у формуванні свідомого ставлення до соціальної дійсності та вияву

активності майбутніх соціальних працівників в суспільстві [4]. Соціальна робота як галузь професійної діяльності, основним змістом якої виступає визначення особливостей впливу соціально небезпечних явищ на людину або певну групу людей, застосовує специфічні форми й методи подолання цього впливу щодо їх підтримки. Специфічність соціальної роботи вбачається у характерних ознаках соціальної ситуації клієнтів: непередбачуваність, емоційна насиченість, морально-етична дилемність, особистісна значущість [5, с.93], а духовна складова особистості соціального працівника «характеризує внутрішні ціннісно-сміслові установки та потребнісно-мотиваційний рівень розвитку суб'єкта, які у своїй сукупності фактично відображає авторизоване ставлення до людини як найвищої цінності, до її потреб і прагнень» [5]. Стає цілком зрозумілим, що формування нових рис сучасної молоді, які стають підґрунтям для вибору професії «соціальний працівник», подальшого визначення ролі соціального працівника та його фахової підготовки.

Щодо *суб'єктивних передумов* становлення підготовки соціальних працівників, то вони пов'язані з трансформацією цінностей та суспільних норм, які відображають індивідуально-психологічні, професійно-значущі, аксіологічні характеристики сучасної молоді, що проявляються як при виборі професії, так і в подальшому життєвому й професійному самовизначенні.

Особливого значення для розвитку та становлення підготовки соціальних працівників набуває *середовищний вимір* трансформації ціннісних орієнтацій особистості, що опосередковано впливають на визначення особистісних якостей майбутніх фахівців, соціокультурних та поведінкових пріоритетів, що зумовлюють потужність прояву потенціалу окремої особистості. Зрозуміло, що вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку фахівців соціальної сфери, повинні виступити тим соціальним механізмом формування професійної ідентичності сучасної молоді, що забезпечує максимальну підготовленість до сприйняття і творення змін, до повноцінного розкриття її інноваційного потенціалу. Натомість, набуття негативного впливу трансформації щодо повної зміни змістовних характеристик як усього суспільства, так і окремої особистості стає неможливим завдяки певним можливостям фахової освіти через дотримання «філософії людиноцентризму в стратегіях освітнього простору» [6], яка перетворює освітню сферу на дієвий чинник розвитку та виховання особистості.

Отже, *середовищний вимір* впливу суб'єктивних передумов на підготовку соціальних працівників визначається у наступному: представлення підготовки

як процесу і результату системних перетворень особистості, що взаємопов'язані з трансформаційними змінами сучасної молоді; дотримання «стратегій освітнього простору», що забезпечує професійне самовизначення й ідентифікацію майбутніх фахівців; розкриття особистісного та інноваційного потенціалу фахівців, що зумовлено розвитком середовища вищих навчальних закладів.

Істотний вплив *суб'єктивних передумов* підготовки на розвиток середовища визначається також *діяльнісним виміром* змін особистості як суб'єкта діяльності. Щодо впливу певних видів діяльності на особистість майбутніх фахівців, то зазначимо їх відображення соціально-педагогічного характеру, зміну мотиваційного й оціночного способу поведінки при здійсненні пошуку шляхів подолання складних життєвих обставин та інших перешкод. Нагадаємо, що види діяльності, на думку Л.В.Мардахаєва [7, с.78], мають прогресивний або регресивний вплив на особистість, що й відображається особистісними й поведінковими змінами. Так, особистісні зміни забезпечуються усіма компонентами діяльності (за винятком дій), які безпосередньо впливають на розвиток особистості, її властивостей (спрямованості, рис характеру, здібностей, емоційної сфери і професійно важливих якостей для досягнення певного рівня і якості діяльності [7, с.78]. Дещо відмінним є забезпечення поведінкових змін особистості завдяки діям та засобам реалізації діяльності, що сприяють трансформації знань, умінь та навичок [7, с.78]. Формується потенціал особистості майбутнього фахівця, який «набуває тенденції до розвитку» [7, с.234], напрям розвитку якого цілком залежить від «усвідомлення самоактивності, що визначає життєву позицію» [7, с.235]. Водночас, прояв творчості, ініціативи, активності або навпаки, пасивності стає можливим тільки у середовищі, яке «стимулює або стримує самопрояв і розвиток, дозволяє найбільше реалізуватися усім тим проявам, які характерні майбутньому фахівцю» [7, с.235].

Саме тому, наявність первинного (соціального і професійно-орієнтованого) досвіду з підтримки й допомоги певних категорій дітей та верств соціально незахищеного населення набуває значення для молоді, яка залучена до добровільних заходів, волонтерського руху, тим самим забезпечуючи суспільно ціннісну спрямованість подальшого вибору професійного фаху в сфері соціальної роботи. Добровільна діяльність як вирішальний чинник соціалізації особистості, з точки зору Н.А.Сейко [8], прогнозує її життєдіяльність на майбутнє, а здійснення добровільної діяльності на індивідуальному рівні призводить до зміни суспільної свідомості суб'єктів освітнього процесу – їх статусно-рольових позицій та ціннісно-нормативних установок [9]. Молодь, яка приходить до волонтерського руху, на думку Н.М.Івченко [10, с.25], вимагає від держави належних умов для позитивної соціалізації, оскільки найголовніше для неї – це конкретна дія і відчуття власної необхідності, а становлення такої особистості, її життєвих принципів та ідеалів відбувається через підключення безвідмовних механізмів формування у молоді активної та ініціативної соціальної дії [10, с.25]. Зрозуміло, що соціальна активність як відображення трансформаційних перетворень особистості спрямовує самоорганізацію і самоорганізацію на збільшення можливостей для прояву соціально-значущого потенціалу сучасної молоді в соціально орієнтованій діяльності. Стосовно впливу волонтерської діяльності на підготовку соціальних працівників [11], то її професійна спрямованість формується завдяки установці на по-

долання труднощів у професійній діяльності, постійному вдосконаленню взаємовідносин із власним внутрішнім духовним «Я», самосприйняттю, самоідентифікації, саморозкриттю та самореалізації. Отже, залучення молоді до добровільної та волонтерської діяльності, сприяє усвідомленню цінностей професії «соціальний працівник», що детерміновані ціннісно-мотиваційними уявленнями, розумінням сутності будь-якої ситуації як певної системи соціальних дій.

Певним чином, набуття життєвого досвіду, переживання ситуацій успіху та самореалізації, пошук шляхів подолання та усунення перешкод впливу складних обставин, особливо «в ході вирішення життєвої кризи» [12] істотно визначають наслідки процесу трансформації особистості, детермінують майбутній вибір професії «соціальний працівник», і насамперед професійне самовизначення, зумовлюючи особистісні якості майбутніх фахівців, їх світоглядні й поведінкові пріоритети стосовно розуміння та розв'язання соціальних проблем, соціально небезпечних явищ, потреб певних категорій клієнтів. Водночас, зауважимо, що «отримання позитивного об'єктивного результату трансформації особистості, який у поєднанні з особистісним зростанням та суб'єктивним переживанням власного успіху і особистісної цінності і цілісності, є зміцненням почуття впевненості в собі, відбувається тільки завдяки успішному подоланні перешкод» [12], оскільки «структура ідентичності людини оновлюється новими змістовними якостями, що виникають при вирішенні життєво важливих проблем відносно себе і свого життя (самовизначення), а також при змінах у соціальному оточенні індивіда» [12].

Отже, відображення *діялісного виміру* суб'єктивних передумов на становленні підготовки соціальних працівників полягає у наступному прояві: особливостей суспільно ціннісної спрямованості вибору професійного фаху в сфері соціальної роботи; добровільності як індивідуального позитивно-творчого ставлення до соціальних проблем суспільства та клієнтів; позитивній спрямованості волонтерської діяльності на конкретні соціально значущі результати; соціальної суб'єктності майбутніх соціальних працівників, що набувається під інтеграційним впливом особистості і середовища; зумовленості вибору моделей і стратегій поведінки ціннісними орієнтаціями та наявністю досвіду з пошуку власних шляхів усунення складних життєвих обставин; збереженості та зміні ціннісно-смыслового потенціалу майбутніх соціальних працівників з урахуванням специфічності соціальних ситуацій клієнтів.

З огляду на визначені нами особливості впливу суб'єктивних передумов, які є найсуттєвішими для підготовки соціальних працівників, зазначимо, що їх сукупність певним чином сприяє формуванню суб'єктного статусу фахівця соціальної сфери. Причому, залежно від індивідуальності, середовища, накопиченого досвіду [7, с.226], визначається спрямованість та рівень прояву статусу суб'єкта навчання або суб'єкта професійної діяльності. Так, на думку Л.В.Мардахаєва [7, с.226], суб'єктний статус фахівця як образ професії має складатися, по-перше, у абітурієнтів як результат їх виховання та професійної роботи з ними, по-друге, у випускників як результат професійної підготовки, і по-третє, у фахівців як результат професійного самовдосконалення або професійної деформації. Ми вважаємо, що суб'єктивні передумови виступають як детермінанти формування суб'єктивного статусу соціальної роботи, розуміючи його специфічної формою прояву взаємодії суб'єктивних чинників щодо відображають

трансформаційні зміни ціннісно-смыслового потенціалу майбутніх фахівців та очікувань, домагань фахівців, що спрямованих на самореалізацію та самоствердження.

Розглядаючи підготовку соціальних працівників у контексті нашого дослідження, визначимо значний вплив саме суб'єктивних передумов, який спрямований на пошук, створення і впровадження ресурсів, можливостей та засобів оптимізації розвитку середовища. Так, підготовка соціальних працівників як елемент цілісної системи вищої освіти знаходиться у постійному розвитку, який здійснюється на основі накопиченого досвіду фахової освіти та наявного життєвого та професійного досвіду майбутнього фахівця і одночасно виступає «ресурсом» корегуючих впливів для подальшого її удосконалення, оскільки враховується: суб'єктивний досвід реалізації власних можливостей або обмежень, що зосереджується на прояві потенціалу засобами творчості, креативності, інноваційності; переусвідомлення соціальної значущості благодійної діяльності та суб'єктивного досвіду волонтерства, що сприятиме створенню умов для самостійного вибору шляхів самовизначення та самореалізації.

Що стосується «можливостей» як характеристик підготовки соціальних працівників, то йдеться про вірогідність впливів передумов на збереження або зміни особистості майбутнього працівника та середовища підготовки, що й буде характеризувати її результативність, оскільки враховується: суб'єктивний вимір соціальних проблем та соціально небезпечних явищ, що сприяє розумінню та досягненню реальної соціальної дійсності; усвідомлення суперечностей соціального розвитку особистості в сучасному су-

спільстві, що забезпечує суб'єктивну активність щодо їх розв'язання.

З точки зору «засобів», то їх ціннісно-смыслова спрямованість забезпечується впливом трансформаційних змін на особистість майбутнього соціального працівника і виступає відповідним показником реалізації «можливостей» підготовки щодо актуалізації потенціалу соціальних працівників, оскільки забезпечується: визначення системи цінностей та способів перетворення власної особистості, інших людей, суспільного життя в цілому, що сприяють суб'єктивно зваженим професійним орієнтаціям; конкретизація інтеграційних зв'язків у системі «особистість-середовище», що має зберегти або змінити суб'єктивний статус майбутнього соціального працівника.

Висновки. Конструктивний вплив на здійснення підготовки соціальних працівників, *середовищний вимір* суб'єктивних передумов відображає орієнтованість підготовки на створення та функціонування такого середовища, яке забезпечує прояв соціальної суб'єктивності та особистісного потенціалу майбутніх фахівців. *Діяльнісний вимір* суб'єктивних передумов відображає ціннісно-смыслову орієнтованість підготовки соціальних працівників, що збалансовує цінності та ціннісні орієнтації майбутніх фахівців із цінностями та соціальною значущістю професії «соціальний працівник». Зумовленість взаємозв'язку проявів можливо пояснити природою впливу об'єктивних та суб'єктивних передумов підготовки соціальних працівників, що трансформують особистість майбутніх фахівців, їх діяльність і те середовище, в якому вона здійснюється, що стає важливим в контексті визначення перспектив розвитку підготовки, а також можливостей її оновлення.

Список використаної літератури

1. Копилова С.В. Передумови удосконалення професійної підготовки фахівців із соціальної роботи // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені М.Гоголя) / За заг. ред. проф. Є.І.Коваленко. – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2012. – № 4. – С.132-138.
2. Сизикова В.В. Становление и развитие региональной подготовки специалистов в области социальной работы: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.08 / В.В.Сизикова; Рос. госуд. соц. ун-т. – М., 2011. – 43 с.
3. Ларионова И.А. Интегративные тенденции в профессиональной подготовке специалистов социальной сферы: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / И.А. Ларионова; Моск. пед. госуд. ун-т. – М., 2009. – 43 с.
4. Файчук О.Л. Ціннісні орієнтації майбутніх соціальних працівників: сучасні тенденції / О.Л.Файчук // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2011. - №3-4. – С. 99- 107
5. Чуйко О.В. Становлення особистісної зрілості в умовах практико-зорієнтованої освіти / О.В.Чуйко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2011. – №3-4. – С.90- 98
6. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору [Текст]: монографія / В.Г.Кремень; Академія педагогічних наук України. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
7. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: Учебник. – М.: Гардарики, 2005. – 269 с.
8. Сейко Н.А. Суб'єкт-об'єктні характеристики доброчинності як чинника соціалізації особистості (XIX – початок XX ст.) / Н.А.Сейко // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 44. Педагогічні науки. 2009. – С.59-63
9. Сейко Н.А. Доброчинна підтримка сучасної вищої освіти як соціально-педагогічна інновація / Н.А.Сейко //Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2010. – Вип. №25. – С.337-343
10. Івченко Н.М. Участь молоді у волонтерській діяльності як соціально-педагогічна проблема (інтерпретаційний аспект) / Н.М.Івченко // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. – 2003. – № 1. – С.23-28.
11. Козубовський Р.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики девіантної поведінки неповнолітніх у процесі волонтерської практики: [монографія] / Р.В.Козубовський, О.Т.Смук. – Ужгород: «ПП Бреза», 2013. – 232 с.
12. Заїка В.М. Особливості трансформації особистості людини в ході вирішення життєвої кризи. Методичні матеріали / За ред. Л.Г.Перетятко (Вид. 3-е, доп.). – Полтава, 2006. – 100 с.

Савельчук Ірина

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра теорії та технології соціальної роботи
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
Київ, Україна

СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ СРЕДЫ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

В статье рассматриваются особенности развития подготовки социальных работников в контексте влияния субъективных предпосылок. Автор характеризует подготовку социальных работников как элемент

целостной системы высшего образования, которая находится в постоянном развитии. Предпринята попытка определения корректирующего воздействия предпосылок на дальнейшее совершенствования подготовки социальных работников. Сделаны выводы о направлении поиска, создания и внедрения ресурсов, возможностей и средств оптимизации среды.

Ключевые слова: подготовка социальных работников, среда высших учебных заведений, субъективные предпосылки, социальная субъектность, личностный потенциал специалистов.

Savelchuk Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Theory and Technology of Social Work
National Pedagogical Dragomanov University
Kyiv, Ukraine

SUBJECTIVE PRECONDITIONS OF THE ENVIRONMENT DEVELOPMENT OF SOCIAL WORKERS TRAINING

In the article are considered the features development of social workers training in the context of the impact of subjective conditions for the disclosure of resources, opportunities and means. An attempt was made to provide the corrective impact of preconditions on the further improvement of the training of social workers. We consider the environment of training specialists of social sphere as a social mechanism of formation of professional identity of modern youth. An important consideration is, firstly, the subjective experience of specialists to implement their capabilities or limitations in manifesting potential means the manifestation of creativity, innovations, and secondly, re-understood social value and charity for the subjective experience of volunteering for the choice of ways of self-determination and self-realization of future social workers.

Key words: the training of social workers, environment of higher education institutions, subjective prerequisites, social subjectivity, personal potential professionals.